

Hazamenésre nem gondolok

Ignotus a kolozsvári Keleti Újság és a szlovenszkói Kassai Napló szerkesztőségeiben (1922–1923)

I do not Think of Going Home – Ignotus in the Editorial Offices of the Keleti Újság in Cluj and the Kassai Napló in Slovenská (1922–1923)

ABSTRACT: I am writing about a short episode in Ignotus' extensive career, which lasted for more than five decades. This episode covers the period from the summer of 1922 to October 1923, during which he resided first in Cluj and then in Kosice. In July 1922, he initially visited Transylvania for a holiday, but by the end of the summer, he decided to extend his stay and took on the role of editor-in-chief at the Keleti Újság. Subsequently, in January 1923, he transitioned to working as a journalist for the Kassai Napló. Following this, he relocated to Vienna, where he resided until 1938. In my research, which is founded on documents, data, memoirs, and Ignotus's personal writings, I aim to elucidate how the prominent Budapest journalist navigated his work in Hungarian editorial roles outside the country's borders, why the role of a minority journalist resonated with his character and expertise, and why he struggled to establish long-term connections within these communities.

KEYWORDS: Transylvanian Hungarian literature, Hungarian literature in Felvidék, journalism, history of literature, newspaper literature, Keleti Újság, Kassai Napló,

* A szerző irodalomtudós és történész. E-mail: juhasz28.andrea@gmail.com

Megérkezés Kolozsvárra

Ignotus a háború után, 1920-tól Berlinben élt, ahol a színházi vállalkozásairól ismert Róbert Jenő alkalmazásában volt dramaturg, és emellett írt különféle helyi lapokba,¹ bár nagyon komoly berlini kapcsolatrendszerrel nem tudott kiépíteni.² Ahogy minden évben, az 1922-es év júliusában is szabadságra utazott, ezúttal Erdélybe. Több kolozsvári lap beszámolt érkezéséről, jelenlétéről. A *Keleti Újság* július 18-án adta hírül, hogy a „Nyugat főszerkesztője s a haladó magyar szellemi mozgalmak egyik legkiemelkedőbb egyénisége [...] Kolozsvárra érkezett”.³ Egy hónappal később a mindössze egy lapszámot megélt *Képes Újság* fényképes cikket közölt a nyaraló Ignotusról,⁴ a következő, érdekes, de nem eléggé explicitté tett információval, „[m]ost négy hétig itt nyaralt Kolozsváron és környékén, egy magyar gyáros dédelgetett vendégeként”.⁵ (Azt, hogy ki volt a „magyar gyáros”, nem tudtam kideríteni.) Hogy miért éppen Erdély a nyaralás helyszíne a „gyáros” nagyvonalúságán kívül? Erről a cikk a következőképpen szól: a neves újságíró „több esztendei külföldi tartózkodás után megszomjazott a magyar környezetre, a vidéki csendre”.⁶ Ezután a szerző a nyaralás nehézségeit érzékeltette: a sok erdélyi tisztelő nem hagyta haladni saját dramaturgiai munkáival. Az újság profiljának megfelelően a cikket két kép illusztrálta. Az egyik a jól ismert Ignotus-fénykép, amelyiken ül és okos tekintettel a távolba néz, a másik viszont egy friss, a vakáció alatt készült felvétel volt. Ezen a *Nyugat* főszerkesztője, bár némileg beleolvad sötét öltönyével a fekete háttérbe, mégis szuggesztív jelenség: csokornyakkendőben, szűk szárú nadrágban és akkor divatos világos cipőben áll a középkorú, magabiztos férfi a régi kolozsvári színház előtt.

A *Képes Újság* nem tudott talpon maradni, így a kis színes újsághírnek nem lett folytatása, de amikor a cikk megjelent, már Ignotus helyzete is egészen más volt. Augusztus 17-én ugyanis megjelent első írása a *Keleti Újság*ban, ezt megelőzően pedig nemcsak belépett a szerkesztőségbe, de ő lett a főszerkesztő, sőt, egyben a lapot kiadó részvénytársaság elnöke is.⁷ Váratlan fordulatot vett tehát a vidéki nyaralás. Hogy miféle lobbierdek, háttérmegállapodás vagy más összefüggések tették mindezt lehetővé, erre vonatkozóan nincsenek közvetlen adataink. Ignotusról szóló tanulmánykötetében Lengyel András úgy véli, hogy Miklós Andort, az *Est* lapok kiadóját, az Athenaeum Kiadó elnökét kell az események mögött

¹ Lengyel András szerint a következő lapokban jelentek meg cikkei: *Weltbühne, Zukunft, Berliner Tageblatt*. Lengyel András: *Ignotus Hugó tanulmányok*. Budapest: Múlt és Jövő, 2020. 417.

² Lengyel, 2020. 417–418.

³ Lengyel, 2020. 419.

⁴ n. n.: Ignotus Kolozsváron. *Képes Újság*, 1922. augusztus 22. 10.

⁵ Lengyel, 2020. 419.

⁶ Lengyel, 2020. 419.

⁷ Lengyel, 2020. 419.

látunk.⁸ Ha ez helytálló, akkor Ignotus az Athenaeum erdélyi terjeszkedésének volt az előretolt embere. Ezt valószínűsíti, hogy a későbbi támadásoknak, melyek a Budapestről érkezett főszerkesztőt érték, visszatérő eleme, hogy a magyarországi Athenaeum tulajdonrészrel rendelkezik a *Keleti Újság*ban,⁹ miáltal nemkívánatos befolyást tud gyakorolni a romániai piacon; és e feltételezést erősíti az Ignotus távozása után, 1923. január 10-én a *Keleti Újság* első oldalán olvasható információ is: a *Keleti Újság* és az Athenaeum Kiadó közötti szerződést felbontották.¹⁰

1922 júliusában egyébként a *Keleti Újság* Ignotust a haladó magyar szellemi mozgalmak egyik vezéréként és a *Nyugat* főszerkesztőjeként köszöntötte. Mint említettem, ekkor tekintélyének és befolyásának a csúcán állt. Ezt a rangját a művelt olvasóközönség előtt az új irodalmi törekvéseket bemutató folyóirat, a *Nyugat* vezetőjeként szerezte. Ignotus az elsők között látta meg Ady Endre költészetének nagyságát, és épp azért mondott le saját szépírói ambícióiról, hogy kritikusként Adyért és a modern irodalom elismertetéséért tevékenykedjen. Kanonizátori tevékenysége Ady mellett Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot is segítette. De már a *Nyugat* elindításához, majd talpon maradásához is az ő kapcsolatrendszere, tekintélye kellett. Az I. világháború végére a *Nyugat* képviselte irodalmi irány, a hozzá köthető alkotók és művek megtalálták saját olvasóközönségüket. És Ignotus volt az a kritikus és főszerkesztő, aki felfedezte ezt az irodalmi irányt, publikációs fórumot biztosított neki, és megküzdött az elismertetéséért. Irodalmi vezérségét az 1892-től több évtizeden át a *Magyar Hírlap* belső munkatársaként folytatott újságírói munka is megalapozta.¹¹ Mindezek együtt járultak hozzá Ignotus kiemelt erdélyi fogadtatásához, ezt a tekintélyt üdvözlötték a kolozsvári újságok.

Emigrációban – a közvetlen előzmények

Ignotus tehát Berlinből érkezett Erdélybe. A háború után más módon került a német fővárosba, mint a többi magyar emigráns, ő ugyanis nem kényszerből hagyta el Magyarországot. Még az őszirózsás forradalom kitérése előtt kapott megbízást az akkori külügyminisztertől, ifj. Andrássy Gyulától, hogy Bernben keressen támogatókat a magyar ügynek. Azt kellett volna ellensúlyoznia, amit ekkor már többen sejtettek: a háborút követő béketárgyalások nem sok jóval kecsesgetik a széthulló Monarchia romjai alól előbukkanó Magyarországot. Az összeomlás és az átalakulás azonban annyira gyors ütemben zajlott, hogy már a forradalom kormánya

⁸ uo.

⁹ n. n.: Az Intratiréának. *Keleti Újság*, 1922. november 21. 1.

¹⁰ *Keleti Újság*, 1923. január 10. 1.

¹¹ Lengyel, 2020. 34.

alatt indult el Svájcba.¹² Erről a politikai lobbista tevékenységről keveset tudunk, főként Ignótus későbbi publikációi és levelei szólnak a keserű tapasztalatokról: 1918 őszén Magyarország feldarabolásának nem volt alternatívája, a magyar ügy képvisellete teljesen reménytelen vállalás volt.¹³ A svájci tartózkodás azonban megakadályozta Ignótust abban, hogy e küldetésen kívül részt vegyen az ószirózsás forradalomban, és bármilyen tisztséget, szerepet vállaljon Károlyi Mihály körül. Ebből következően az, hogy nem tért haza Magyarországra 1919-ben vagy utána, önkéntes vállalás volt, saját elhatározásából lett emigráns. Döntésének okára később szintén többször visszatért írásaiban: az 1919 őszén kialakult új Magyarországot egyáltalán nem érezte magáénak, nem akart ebbe az országba visszatérni, inkább maradt a háború által feldúlt Európa más részein. Korábban rendszeresen publikált bécsi lapokban, alapozhatott kitűnő német nyelvismeretére, a német kultúrkörben is meglévő ismertségére, és számíthatott az egyre duzzadó számú magyar emigránsokra is. Róbert Jenő, a magyar származású színházi vállalkozó biztosított számára munkát és megélhetést azzal, hogy dramaturgként alkalmazta őt előbb Berlinben, 1920-tól 1922-ig, majd 1923 októberétől Bécsben is. E két állomás közé esett az a bő egy év, amikor Ignótus két történelmi magyar városban élt és dolgozott.

Hogyan fogadták Ignótust a *Keleti Újság* szerkesztőségében?

Súly alatt a pálma című, szubjektív irodalomtörténeti emlékiratában Ligeti Ernő a következőket írta: „A Keleti Újsághoz leszerződött Ignótus [...]. Nagy gazdagság volt ez a mi számunkra. Nekünk, fiatal íróknak, pár évvel ezelőtt még elérhetetlen becsvágyunk volt, hogy a legértékesebb magyar folyóiratban Ignótus adja ki egyik vagy másik zsenyémet, és íme, most úgy alakult az idő, hogy Ignótus beült egy kolozsvári vidéki lap szerkesztőségébe, és máról holnapra kollégánkká lett.”¹⁴ Szentimrei Jenő 1957-ben publikált emlékező írásában hasonlóképpen fogalmazott: „[a]z 1921-es második év örvendetes előrelépést hozott. Olyan jelentékeny emigránsok vetődtek Kolozsvárra, mint Ignótus Hugó, a Nyugatnak még mindig névleges főszerkesztője...”¹⁵ Ligeti Ernő és Szentimrei Jenő is a *Keleti Újságnál* dolgozott 1922-ben, s ekkorra mindkettő több szépirodalmi kötettel rendelkeztek. Évtizedekkel később született emlékirataikba viszont több hiba került: Ligeti rosszul datálta, 1924-re tette Ignótus Kolozsváron töltött időszakát, illetve mint

¹² Lásd erről 1941-ben kelt levelét Jászi Oszkárnak. Vezér Erzsébet: Ignótus levelezéséből. *Kritika*, 1983/11. 24.

¹³ Vezér, 1983.

¹⁴ Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia, 2004. (Bibliotheca Transsylvania, 33.) 62.

¹⁵ Szentimrei Jenő: A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról. *Igaz Szó*, 1957/7. 53–70., 63.

a *Nyugat* volt főszerkesztőjét említette, holott 1929-ig ő töltötte be ezt a posztot. Szentimrei tévesen 1921-et jelölte meg a Kolozsvárra érkezés időpontjaként, majd a cikk további részében összekapcsolta az 1921-ben valóban ott működött Barta Lajost és Ignotust, mintha együtt szerkesztettek volna a *Keleti Újságnál*. A két szerző évtizedekkel a történetek után ugyanakkor egyetért abban, mit jelentett Ignotus csatlakozása a kolozsvári redakcióhoz, és lelkesen üdvözölték a nagy tekintélyű budapesti szerkesztőt, nem függetlenül saját irodalmi ambícióiktól.

Mit tudunk a *Keleti Újságról*?

Erdély egyik új napilapja volt, aminek az első száma hivatalosan 1918. december 24-én jelent meg Kolozsváron,¹⁶ majd hamar meghatározó sajtótermékké nőtt. A háború után indult politikai napilap a városi polgárságot célozta meg, a húszas évek közepéig erősen polgári radikális irányt vitt. Sikere annak volt köszönhető, hogy ezt az újságolvasó réteget egyedül ez a termék szolgálta ki az adott időszakban, a városi polgárság pedig el tudta tartani, annak ellenére, hogy az impériumváltás után természetesen ez a társadalmi csoport is meggyengült. A kezdeti megkapaszkodás hátterében az 1919-es év sajátos eseményei álltak. A román haderő ugyanis rövid ideig a lapnak kedvező konjunkturális helyzetet hozott létre: az előrehaladó román sereg mögött a mai Magyarország területét is az erdélyi és partiumi lapok látták el napi sajtóval. A Tiszántúl és Felső-Magyarország nagyobb városaiban is terjesztett *Keleti Újság* több ezres napi eladást tudott teljesíteni – Kassán és Debrecenben is elérte a 2–3000-es példányszámot.¹⁷ A határok rendezése után viszont Erdélyben már csak azért is megtartotta a gyorsan megszerzett piacvezető pozíciót, mert a két ország közötti határzár miatt magyarországi sajtótermékek és jó ideig könyvek sem jutottak be Romániába.

A kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyar sajtónak egészen új feladatokat kellett megoldania. Az egész átalakulást itt nem követjük nyomon, csupán a politikai napilapok változásainak irányát szeretném jelezni. Az impériumváltás előtt az erdélyi regionális és városi lapok csupán kiegészítették az országos sajtót, és döntően a lokális eseményeket, aktualításokat, érdekességeket hozták le; az új helyzetben viszont az országos napilapok feladatát is a helyi sajtótermékeknek kellett átvenniük, ami igencsak megnövelte ezen orgánumok jelentőségét és az ott dolgozó újságírók felelősségét is. A *Keleti Újság* – ahogy az Erdélyben megjelenő többi magyar nyelvű napilap – egyszerre szólt a magyarországi és a romániai országos eseményekről, a világpolitika legfrissebb fejleményeiről, valamint továbbra is beszámolt a helyi történésekről. Gyorsan kialakult ezeknek napilapoknak az

¹⁶ Mózes Huba: *Sajtó, kritika, irodalom*. Bukarest: Kriterion, 1983. 92.

¹⁷ Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, é. n. 92.

a tulajdonsága, hogy a hírek közül a legjobban a magyar kisebbséget – és a kisebbségeket világszerte – érintő döntésekre, eseményekre figyeltek, ezeket ismertették, értelmezték, kommentálták. A lapszámok terjedelme, háború utáni, átmeneti idejű rövidülés után újra megnőtt a húszas évek elején, és megint kiemelkedő jelentőségűvé vált a vezércikk műfaja, mivel ez adta a keretet a kisebbségi élet nehézségeiről, lehetőségeiről való gondolkodásnak.¹⁸ Alapvetően fontos tudni, hogy a magyar állami intézményrendszer megszűnése után, a húszas évek elején a napi sajtó szerepe a magyar kisebbség életében részben az állami intézmények helyettesítése is volt, a vezércikk ennek volt egyik eszköze.

A *Keleti Újság* tehát jó ütemben indult, a történelmi helyzet okozta konjunkctúra pedig megalapozta a jövőjét. Növekedését mutatja, hogy 1919-ben már saját újságírói voltak Erdély városaiban,¹⁹ 1921-ben úgy hirdette magát, mint a legelterjedtebb és legjobban szerkesztett romániai magyar lap, amelyiknek saját tudósítója van Berlinben, Bécsben, Prágában, Budapesten és Bukarestben is.²⁰ Munkatársai természetesen sokat változtak, cserélődtek; az első felelős szerkesztő Szentmiklósi József volt, utána Zágoni István jött 1925-ig, majd Szász Endre.²¹ A szerkesztők és újságírók között volt Paál Árpád, Ligeti Ernő, Dienes László, Molter Károly, Karácsony Benő, Barta Lajos, Berkovics Oszkár, Nagy Dániel, Nyirő József, Szentimrei Jenő és mások.

A többi kolozsvári napilap, a szintén 1918 végén indított Új Keletet kivéve, mind régebbi alapítású volt. (A *Kolozsvári Hírlap*, az *Ellenzék* és az *Újság*.) Az *Ellenzék*, a másik politikai napilap ezekben az években a konzervatív polgárság újságja volt, a frissen alakult Új Kelet cionista irányultságával szintén kis, jól meghatározható célközönségnek szólt, a *Kolozsvári Hírlap* és az *Újság* inkább bulvárlapnak volt nevezhető. A helyi sajtótermékek tehát alapvetően más-más célközönségnek készültek, azonban a két nagyobb politikai napilap a húszas évek elején rivalizált egymással, ami mindkettő minőségének jót tett.

Hogy miképpen nézett ki fizikailag a szerkesztőség, ahova Ignotus belépett, azt Kacsó Sándor érzékletesen leírta önéletrajzának első kötetében. Igaz, ő 1923 őszén kezdett az újságnál dolgozni, de leírását az egy évvel korábbi viszonyokra vonatkozóan is hitelesnek fogadhatjuk el. (Kacsó egyetemistaként került az újsághoz, a szemében a *Keleti Újság* azért volt tiszteletreméltó, mert korábban Ignotus is ott működött.) Eszerint a szerkesztőség két szobából állt, a „sötétebb hátsó helyiségben tanyáztak a riporterek. Már amikor bejártak, hogy összeszedett híryanagukat megfogalmazzák. [...] A másik, a naposabb első szoba volt, ahol a vezércikkeket, belpolitikai elemzéseket, a külpolitikai tájékoztatókat, társadalompolitikai cikkeket

¹⁸ Fleisz, 92–111.

¹⁹ Fleisz, 172.

²⁰ Fleisz, 173.

²¹ Mózes, 1983. 93.

írták”.²² Azaz nem valami sajtópalotában készült a legnagyobb példányszámú erdélyi napilap, a legendás redakció csupán két helyiségből állt.

Ignotus a *Keleti Újság* élén

Mi motiválta vajon Ignotust, amikor vakációja végén úgy döntött, Kolozsváron marad? Erre ő maga válaszolt egy 1922 decemberi interjújában,²³ méghozzá a következőképpen: „[ö]römmel jöttem ide, Kolozsvárra, hogy őszintén, lojálisan az új életfeltételekhez megértően hozzáközelítsem az itt élő és kultúrában, szociális érzésben progresszív, de nemzetéhez hűen ragaszkodó erdélyi magyarságot az új keretekhez”.²⁴ Ignotus nagyon tudatosan nyilatkozott, szinte programnak is nevezhető célokat fogalmazott meg. Mindez a kvázi program a progresszió képviselője, de nem egyfajta forradalmi progresszióé, hanem hangsúlyozottan a meglévő politikai és társadalmi állapotokkal kiegyezőé. Ez éppen megegyezett a még nagyon fiatal lap céljaival. Úgy tűnik, Ignotus és a *Keleti Újság* világnézeti egymásra találása is szerepet játszott a Kolozsváron maradásban.

Ignotus e „program” jegyében látott neki a munkának. Ligeti a pesti szerkesztő lelkesedését és hozzáértését dicsérte emlékiratában,²⁵ Szentimreitől azonban kapott néhány szarkasztikus megjegyzést is azzal kapcsolatban, amiért gond nélkül alkalmazkodott a Szentimrei által provincializmusnak minősített helyi viszonyokhoz.²⁶ A napilap főszerkesztése egész embert kívánó feladat volt, és bár nyilvánvaló, hogy Ignotus mindent tudott az újságírásról, hisz három évtizedes tapasztalattal rendelkezett, egy vidéki napilap redakciójának vezetése mégis új szerep volt számára, ráadásul az erdélyi közegben sem volt ismerős, a helyi viszonyokat, belső kapcsolatokat és ellentéteket ki kellett ismernie, nem beszélve az impériumváltás okozta tektonikus átrendeződéshez való alkalmazkodás kihívásairól.

A *Keleti Újság*nak 1920 szeptembere óta volt egy irodalmi folyóirata is. Ignotus megérkezése után az 1922-es szeptemberi számban szerepelt,²⁷ ez azonban a *Napkelet*nek éppen az utolsó megjelent lapszáma lett. Ez a majdnem három évfolyamnyi folyóirat az első jelentős kísérlet volt az erdélyi irodalom saját fórumának megteremtésére. Az erdélyi irodalmi művek mellett a modern és avantgárd irodalom sok izgalmas alkotása jelent meg benne, ezért is volt fájdalmas veszteség

²² Kacsó Sándor: *Virág alatt, iszap fölött*. Bukarest: Kriterion, 1971. 303–304.

²³ Kázmér Ernő: Ignotus Kolozsváron. Új korszak az erdélyi magyar irodalomban. *Kassai Napló*, 1922. december 24. 25–26.

²⁴ Uo., 26.

²⁵ Ligeti, 2004.

²⁶ Szentimrei, 1957. 65. Szentimrei egy likőrreklámot hányt Ignotus szemére.

²⁷ Ignotus: *Discite. Napkelet*, 1922/14–15. 1–2.

a megszűnése, amit Ligeti a könyvében Ignótus döntésének nevezett.²⁸ Szentimrei viszont korábbi döntésnek tartotta, szerinte a kiadó az 1922-es nyár elején látta be, a folyóirat nem gazdaságos, és a szeptemberi szám az utolsó, amelyiket hajlandó volt finanszírozni.²⁹ Azt gondolom, ebben a kérdésben Szentimreinek kell hitelt adnunk, egy ekkora döntést nyilvánvalóan a kiadónak kellett meghoznia, és nem az újonnan kinevezett főszerkesztő egyik első intézkedése volt az irodalmi folyóirat megszüntetése.

Ignótust Kolozsváron a kor szokásainak megfelelően köszöntötték a helyi újságírók, szeptember végén ünnepi vacsorát adtak a tiszteletére, az *Ellenzék* rövid híradása szerint „nagyon fesztelen hangulatban”.³⁰ Ez előtt néhány nappal az Erdélyi Népkisebbségi Újságírókongresszus kolozsvári konferenciáján tartott előadást a sajtó szerepéről.³¹ Igyekezett tehát bekapcsolódni az erdélyi sajtóéletbe, és betagozódni a kisebbségi magyarság társadalmába.

Ignótus cikkei a *Keleti Újságban*

Ignótus mindössze négy hónapig volt főszerkesztő, 1922 augusztusától karácsonyáig. Ez alatt az időszak alatt meglehetősen kevés cikket publikált a lapban, energiáját és idejét nyilvánvalóan főszerkesztői feladatai vették igénybe. Megjelent írásai között vannak egyszerű cikkek, hírek és néhány vezércikk is. Az általam elért és átnézett példányokban öt Ignótus által jegyzett vezércikket találtam, ezenkívül négy újságcikket, és öt általa szignózott hírt, továbbá három darab írást az Irodalom és Művészet rovatban, és tizenhárom rövid szöveget, melyeket Mellesleg címmel jelentetett meg, ezeket Ignótus saját rovata darabjainak tekinthetjük.³² A Mellesleg szövegei egytől egyig rövid publicisztikai írások, leginkább a glossza műfajához sorolhatóak. Ezekben Ignótus mindig valamilyen aktuális eseményből indul ki: egy világeseményből vagy épp saját élményéből, olvasmányából, feladatából inspirálódik, majd a gondolatmenet a szerzői asszociációkat követi; máskor általánosít egy konkrét példából.

Legelső megjelent írása vezércikk volt, *A bécsi vita* című, s 1922. augusztus 17-én jelent meg,³³ a legutolsó cikk viszont már Ignótus távozása után jött ki, 1923. január 1-jén, a Hírek rovatban egy nekrológ, Weiss Manfrédéről.³⁴ Témái felől vizsgálva a következő, rá igen jellemző csoportokba rendezhetjük írásait: politikai,

²⁸ Ligeti, 2004.

²⁹ Szentimrei, 1957. 65.

³⁰ *Ellenzék*, 1922. szeptember 30. 5.

³¹ *Ellenzék*, 1922. szeptember 20. 4.

³² Kutatásomat az OSZK-ban végeztem, az ott megtalálható *Keleti Újság*-példányokat olvastam el.

³³ Ignótus: A bécsi vita. *Ellenzék*, 1922. augusztus 17. 1.

³⁴ Weiss Manfréd. *Keleti Újság*, 1923. január 1. 5.

gazdasági, szociológiai, irodalmi, esztétikai és személyes témák. Külön kiemelendő a nő témája, amely hol személyes, hol társadalmi aspektusból kerül elő. A lista ugyan rövid, ám az pontosan látható, hogy ekkor is az újságíró, kritikus életművének legalapvetőbb témakörei foglalkoztatták.

Feltűnő, hogy mennyire kevés vezércikket jegyez Ignotus, ezek augusztus végén és szeptemberben születtek, az őszi és téli folyamán már csak rövid glosszákat és híreket publikált. Az első két vezércikk témája az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra utóéletéhez kapcsolódott, és tulajdonképpen tárgyuk az események megértése volt.³⁵ A kiindulópont mindkettő esetében Garami Ernő akkoriban megjelent emlékirata és a körülötte kialakult polémia. Ezekben az írásokban Ignotus először saját helyzetét tisztázza – ő nem vett részt a politikai fordulatokban, az ő nézőpontja a kívülállóé; ez a hangsúlyozott kívülállás azt is jelezte, hogy ő maga nem áll Károlyi és pláne nem a bolsevik forradalmárok pártján. A kívülálló és ezért semleges nézőpont egyfajta társadalomtudósi perspektívával kapcsolódott össze, és a forradalmat a benne résztvevő osztályok szerepe és céljai mentén vizsgálta. Megállapította, hogy az őszirózsás forradalom szükségszerű volt, ám a bukása szintén, mivel vezető ereje, a polgárság túlságosan gyöngye még ahhoz, hogy átvehesse a politikai vezetést. A proletárdiktatúrát több cikkben mély megvetéssel és elutasítással szemlélte; szerinte annak bukása ugyancsak elkerülhetetlenül következett be, hiszen a munkásság szintén nem lehetett készen ekkora politikai fordulat végrehajtására.

Harmadik vezércikkében a magyar iparosok társadalmi felelősségvállalásáról írt.³⁶ Az írás gondolatmenete röviden az, hogy a háború nyerteseként jelentősen megerősödő Romániának nagy szüksége van az iparilag fejlettebb Erdélyre, ott azonban a nagyipari vállalatok döntő része magyar tulajdonosok kezében van. Ezeknek a magyar gyáriparosoknak az a feladata, hogy ezt a gazdasági erőt a ki-sebbségbe került magyarok támogatására, védelmére is használják. Negyedik vezércikkének a témája világpolitikai, a két német szociáldemokrata párt egyesülése az aktuális esemény, amihez Ignotus kapcsolódott.³⁷ Ennek apropóján fejti ki saját, bernsteiniánus szociáldemokrata felfogását, mely szerint a kapitalista rendszeren belül kell a szociális jogok kiterjesztéséért küzdeni. A bolsevizmust itt is kategorikusan elutasította, egyenesen arcátlan tolakodásnak és csalásnak nevezte a Lenin vezette kísérletet.

Ötödik, egyben utolsó vezércikke tulajdonképpen riport.³⁸ Ignotus régi ismerősét, Goga Octaviant látogatta meg, és a költővel, politikussal folytatott beszélgetéséről készült hosszú összefoglaló az, ami a *Keleti Újság* első három oldalán

³⁵ Ignotus: A bécsi vita. *Keleti Újság*, 1922. augusztus 17. 1–2., Uő.: Még egyszer a bécsi vitáról. Uo., 1922. augusztus 22., 1–2.

³⁶ Uő.: Politika és nagyipar. Uo., 1922. szeptember 17. 1.

³⁷ Uő.: Pofon a bolsevizmusnak. Uo., 1922. szeptember 20. 1–2.

³⁸ Uő.: Beszélgetés Goga Oktáviánnal. Uo., 1922. szeptember 24. 1–3.

vezércikként olvasható. A bevezetőben Ignotus arról ír, hogyan ismerkedett meg Gogával. Immár a történelmi fordulat után idézi fel Goga korábbi, cinikus reakcióját, miszerint nem akar ő semmit a magyaroktól. Az 1922-es állapotokra áttérve írja le a Kolozsvárról Csucsáig tartó viszontagságos vonatutat, a csucsai kastélyt, majd rövid portrét rajzol Gogáról, aki ekkor már túl van egy miniszterségen, és készül a következő választásra. Ignotus mint potenciális kormánytagot kérdezi őt, és beszámol róla, hogy sokat beszélgettek, irodalomról, Adyról, Madáchról, majd természetesen politikáról is. Goga felidézte saját fiatalkorát, a sok megaláztatást és üldözést, ami őt és a többi román a magyarok részéről a Monarchia idején érte. Majd következnek a politikai ígéretek az immár kisebbségi nemzetnek: mindössze némi engedmény és egy kevés méltányosság. Ignotus nem kommentálja, csak lejegyzí Goga szavait. A Goga-interjú minden bizonnyal több célt is szolgált. Egyfelől emlékeztette az olvasót, hogy a Monarchia idején a román volt elnyomott kisebbség, majd a politikai rendezés ígérétenek felmutatása lehetett a cél, amit a magyar kultúrát ismerő román politikustól némi reménnyel várhatott az olvasó.

A Mellesleg rovatának írásai jóval változatosabb tematikájúak, ezek a glosszák Ignotus gondolkodásmódjának, megfigyelőképességének, érdeklődési irányainak színes és érdekes lenyomatai. Reflektál az épp ekkor zajló Petőfi-centenáriumra, szóvá teszi, miért nincs hivatalosan Petőfi utca Kolozsváron, miközben Petőfi-emlékkönyvet készülnek kiadni románul.³⁹ A neves zoológusnak, az állattani intézet alapítójának, Apáthy Istvánnak a halála kapcsán azt a reményét fogalmazza meg, hogy az Apáthy által alapított intézet is megemlékezik a neves halotról.⁴⁰ Foglalkozik a kisebbségi színház nehézségeivel, ami abból a helyzetből adódik, hogy a közönség kis számú, ámde rendkívül igényes. Ebből az következik, hogy a társulatnak nagyon gyorsan kell váltogatnia a műsorát, így nincs elég idő arra, hogy az előadások beérjenek.⁴¹ Visszatérően – nemcsak a Mellesleg rovatban – ír arról, mekkora szükség van magyar könyvkiadóra, és hogy annak milyen módon kellene az erdélyi magyar irodalom ügyét szolgálnia.⁴² Találunk tisztán esztétikai tárgyú írást is a Mellesleg-cikkek között: kritikusi alapelvének egyik tézisét osztotta meg az erdélyi olvasókkal egy Maurice Barrès-ről szóló portré kapcsán: bármely világnézetből születhet irodalmi alkotás, az alkotás értékét nem a világnézet, hanem a mű esztétikai értéke, a sikerültsége határozza meg.⁴³ Írt Mellesleg-darabot arról,

³⁹ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. augusztus 20. 3.

⁴⁰ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. szeptember 30. 4.

⁴¹ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. augusztus 24. 3.

⁴² Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. szeptember 28. 4.

⁴³ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. szeptember 20. 4.

hogy Weiss Manfréd átállt a palacsintasütők gyártására,⁴⁴ a tőke jelentőségéről,⁴⁵ az angliai választások magyarországi hatásáról.⁴⁶

A Hírek rovatban is találunk több Ignotus által szignált cikket, köztük egy Juhász Gyuláról írt nekrológot.⁴⁷ (Juhász a húszas évek folyamán többször kísérelt meg öngyilkosságot, úgyhogy visszatérően jelentek meg róla nekrológok különböző lapokban – tévesen.) Ignotus nagyon finoman jellemzi Juhász líráját, azt írja, a költő mindent szépnek lát, versei a legapróbb látványban, érzésben, gondolatban az abban rejlő szépséget szólaltatják meg, de nagy kompozíciókat nem volt képes alkotni. Egy másik számban arról írt Balázs Bélának egy cikkére reflektálva, hogy a magyar kultúra ápolása mellett a magyaroknak célszerű megtanulniuk románul.⁴⁸ Utolsó *Keleti Újság*-beli írása, Weiss Manfréd nekrológja szintén a Hírek rovatban jelent meg. Ignotus ebben azzal szembesítette az olvasót, hogy minden országnak szüksége van nagytőkésekre, ők a kapitalista fejlődés motorjai, így lehetett Weiss Manfréd kiemelkedő személyiség. Láthatjuk, Ignotus, a liberális kapitalizmus híve a gazdag tőkés társadalomjobbító szerepét hangsúlyozta annak halálakor.

Az egyszerű cikkek, melyeket Ignotus a *Keleti Újság*ban megjelentetett, végképp egyes tematikájúak voltak. Vilmos császár emlékiratának kiadása kapcsán szólt a császár teljes szereptévesztéséről és annak egészen tragikus történelmi következményéről, a háború kitéréséről, majd levonta a következtetést, hogy a népeknek önrendelkezésre kell áttérniük, mert az eltévedt, tehetségtelen uralkodók túl nagy rombolást tudnak okozni.⁴⁹ Egyik kedves témájából is jutott Kolozsvárra: írt a nők társadalmi szerepeiről. *Kísértetjárás* című cikkében ezt olvassuk: „ha valaki, úgy ezen sorok írója tiltakozik a háremi felfogás ellen, mely a nőt, de általában az embert csak fiatalon veszi ember s kivált művészszámba. S legkivált a színpadon. Színész és színésznő, mire igazán megtanulja mesterségét (pedig a színház nagy mesterség!), s mire keresztülmegy annyi életen, amennyi nélkül mesterségét sem tudhatja (mert a színháznak úgy anyaga az élet, mint a képnek: nem is a szín, hanem a festék), addig eltelik legalább negyven esztendő.”⁵⁰ A következtetés könnyen kitalálható: az öreg színésznő értéke a több évtizednyi tapasztalattal nőtt, és ez érdemel igazán tiszteletet.

Egyszerű cikként jelent meg I. Ferdinánd király koronázásának napján, 1922. október 15-én *Emlék* című szövege is, melyet épp ez az esemény ihletett.⁵¹ Ignotus – ahogy a cím sugallja – saját 1916-os koronázási élményét idézte fel,

⁴⁴ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. október 4. 1.

⁴⁵ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. november 12. 2–3.

⁴⁶ Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1923. október 22. 4.

⁴⁷ Ignotus: Juhász Gyula meghalt. *Keleti Újság*, 1923. augusztus 31. 6.

⁴⁸ Ignotus: Kultúrtöbbslet. *Keleti Újság*, 1923. szeptember 8. 5.

⁴⁹ Ignotus: Vilmos emlékszik. *Keleti Újság*, 1923. október 8. 2–3.

⁵⁰ Ignotus: Kísértetjárás. *Keleti Újság*, 1923. október 14. 3.

⁵¹ Ignotus: Emlék. *Keleti Újság*, 1923. október 15. 5.

mely igen kevésbé volt emelkedett és méltó az egykori magyar királyhoz és más méltóságokhoz. IV. Károlyt szegény ugrifülesnek nevezte, és a következőket írta róla: „[s] szánnivalóan idétlen és méltóságtalan Szent István palástjában s koronájában a boldogtalan fiatal ember, fiatal főhadnagy, fiatal lovász: Károly császár és király”.⁵² A cikknek nagy visszahangja lett, több erdélyi magyar újság támadta miatta Ignotust, majd bekapcsolódott a román nyelvű sajtó, sőt a magyarországi is. 1922 decemberében a román Belügyminisztérium e cikkekre hivatkozva kiutasította őt az országból.

Ignotus szövegére elsőként a *Brassói Lapok* reagált, fiktív olvasói levél formájában.⁵³ Az „olvasó” felidézte Ignotusnak egy híres, 1917-es cikkét, a *Nemzetiségi álmom* címűt, mint annak a példáját, amikor a szerző még érzékeny volt egy nemzeti kisebbség helyzetére, ám ez a mostani ízléstelen, kegyeletsértő és cinikus szöveg, teljesen elfogadhatatlan. Az *Ellenzék* pár nappal később szerzői név nélkül megjelent cikkben szintén foglalkozott Ignotus írásával. Ezt írják: „Valaki szükségesnek tartotta, hogy Nagyrománia államegységének ünnepén, a román király koronázása napján, kegyetlen és kegyeletlen szavakkal megrugdossa az utolsó magyar királyt, a magyar tragédia koronás szereplőjét. [...] Senkinek öröme, tetszésére nem lehetett az a cikk, s mélyen megbántotta, megsértette az erdélyi magyarságot.”⁵⁴ Nem sokkal később a Magyar Párt egyenesen határozatban utasította vissza Ignotus szövegét.⁵⁵ A *Keleti Újság* november 21-i számában szerkesztőségi cikk reagált az egyre növekvő botrányra: az *Intraterria* című lap vádjait utasította vissza ez az írás, azt, miszerint a *Keleti Újság*ot Budapestről irányítják, ezért tulajdonos benne az Athenaeum is.⁵⁶ A szerkesztőségi cikk ezt azzal utasítja vissza, hogy a magyarországi kiadó tulajdonhányada elenyésző, továbbá hogy Ignotust ugyanezért a cikkért Budapesten is óriási erővel támadják, kevésbé valószínű tehát, hogy kormányügynök.

A sajtóbotrány végén a *Keleti Újság* a Hírek között jelentette be 1922. december 19-én, hogy a lap főszerkesztőjét a bukaresti belügyminisztérium kiutasította az országból.⁵⁷ Az ekkor éppen Kolozsváron tartózkodó Constantin Costa-Foru ügyvéd és politikus – aki a szabadkőműves mozgalom újbóli megszervezése miatt érkezett a városba – néhány nap haladékot tudott ekkor Ignotus számára kieszközölni, ám visszafordítani a döntést nem volt képes, úgyhogy a főszerkesztőnek még karácsony előtt el kellett hagynia Romániát.

A *Keleti Újság* több szerkesztőségi cikkben is búcsúztatta Ignotust, illetve az ügy sajtóvisszhangját folyamatosan közvetítették az olvasók számára, így azt, hogy

⁵² Ignotus, i. m.

⁵³ *Brassói Lapok*, 1922. október 22. 7.

⁵⁴ n. n.: Inkább tót szolgáló. *Ellenzék*, 1922. október 27. 3.

⁵⁵ n. n.: Székelyföld magyarsága a Magyar Pártban. *Ellenzék*, 1922. november 2. 2.

⁵⁶ n. n.: Az Intratireának. *Keleti Újság*, 1922. november 21. 1.

⁵⁷ *Keleti Újság*, 1922. december 19. 6.

bukaresti lapok felháborodottan kérték számon az európai hírű író kiutasítását a román kormányon.⁵⁸ Azt is megtudták az olvasók, hogy Ignotus a román sajtó egyes képviselői szerint a magyar kormány, sőt, egyenesen Horthy megbízásából érkezett Kolozsvárra, hogy antiszemita összeesküvést szőjön. Ez utóbbi feltevés természetesen távol állt a valóságtól, de jól mutatja a helyzet körül létrejött képzeteket. A mából nézve inkább szólt ez a kiutasítás annak a publicistának, aki a királyság intézményén gúnyolódott, és a királykoronázás idején egy látványosan antiroyalista, kisebbségi, felforgató főszerkesztő valóban nemkívánatos személy lehetett a bukaresti kormány számára.

Váratlan fordulat volt a nyári vakáció végén Ignotus kolozsvári munkavállalása, de ő nagy erővel nekilátott a munkának, beilleszkedett a szerkesztőségbe, részt vett a helyi társadalmi életben, ám az *Emlék* című írással elindult botrány tragikus véget vetett kolozsvári pályájának. E vég talán még váratlanabb volt, mint a kezdet, egyben szomorúan drámai. Ignotus is így élhette ezt meg, legalábbis egy 1929-es könyvismertetőben, ahol a Romániából való elutazásának emlékeit idézte fel, így szól: „s kinek ma is minden csontomban benne hasít a karácsonyéji fagy, mikor az új Kolozsvárról kitiltatva vitt a vasút fel a Tátrába”.⁵⁹ A megjegyzés a katasztrofáltság, otthontalanság hangulatát sugallja.

Ignotus Kassán

Az előzmények ismerete nélkül a szokásos téli tátrai pihenésre vivő vonatozásnak is tűnhetet mindez. Legalábbis Starý Smokovecen (Ótátrafüreden) a Grand Hotel alkalmazottai gondolhatták, hogy csupán a szokásos téli vakációjára érkezett szállodába az új vendég.⁶⁰ Ekkor Ignotus sűrű levelezésbe kezd. Innen tudjuk, még bízott abban, hogy rendeződhet romániai helyzete, és visszatérhet a *Keleti Újság*-hoz, amit továbbra is „lapomként” emlegetett ekkor. Másrészt azonban tapogatózott egyéb irányokba is, szeretett volna valamilyen, sőt, bármilyen munkát kapni például Budapestről. Valószínűleg azért is, mert nem vágyott Berlinbe menni, ahol ekkor felesége és anyósa várta.⁶¹ Ótátrafüredről kereste meg Szepessi Miksát is, akit ekkor személyesen még nem ismert: a *Kassai Napló* című helyi napilap főszerkesztőjét szabadkőműves barátai ajánlották a figyelmébe. Ignotus először csak

⁵⁸ n. n.: A száműzött Ignotus. *Keleti Újság*, 1922. december 22. 1–2.; n. n.: Ignotusról írnak Bukarestben. Uo., 1922. december 23. 1.; n. n.: Várjuk a reggelt. Uo. 5. n. n.: Akinek nincs helye Romániában. Uo., 1922. december 24. 5. n. n.: Az antiszemita Ignotus. Uo. 6. n. n.: Ignotus ügye a román politika előterében. Uo., 1922. december 28. 4.

⁵⁹ Ignotus: Erdélyi lexikon, *Nyugat*, 1929/21.

⁶⁰ Lengyel, 2020. 425. Azt, hogy ez volt az úti cél, az ekkor, innen küldött levélpapírokból tudjuk.

⁶¹ Lengyel, 2020. 425.

friss újságokat kért tőle, majd találkozott, és mivel nem adódott számára jobb lehetőség, 1923 januárjának elején a *Nyugat* főszerkesztője egy újabb kisebbségi magyar szerkesztőséghez csatlakozott, ezúttal munkatársként.

A *Kassai Napló* 1919-ben indult, azonban nem teljesen volt új alapítású, ugyanis úgy lépett fel, mint az 1883-tól 1919-ig hetilapként megjelent *Felsőmagyarország* folytatása. A hetilapnak az alcíme volt „Kassai Napló”,⁶² majd 1919. január 8-án ez a felállás megfordult.⁶³ A tulajdonos mindkét formájában a Felsőmagyarország Könyvnyomda Lapkiadó és Irodalmi r. t. volt.⁶⁴ Annak idején, hetilapként feladata kimerült a törvényszövegek publikációjában, a váltás után, napilapként azonban más funkciói lettek: a napilapforma megindítása mögött az új szükségletek, igények kielégítésének szándéka állhatott. Az újraindulás előtt egyébként még volt egy hét szünet, ennek oka a csehszlovák légionáriusok Kassára való bevonulása volt: ők ugyanis minden sajtóterméket betiltottak. A *Kassai Napló* indulásakor az addigi főszerkesztő lemondott, az új főszerkesztő a korábbi felelős szerkesztő, Szepeffi Miksa lett.⁶⁵ A lap azután ugyanannak a konjunktúrának lett a nyertese, mint a *Keleti Újság* – a *Kassai Napló* is a román hadsereg mögötti területeket látta el napi hírekkel, valójában ekkor, rövid ideig egymás vetélytársai voltak a Tiszántúlon. Az új napilap a polgárság lapjának indult, politikailag egyfajta közeget akart kiszolgálni, megerősödése, talpon maradása ennek a polgárságnak volt tehát köszönhető. Bal oldalon a *Kassai Munkás*, jobb oldalon a *Kassai Újság* és az *Esti Újság* voltak a konkurenciái.⁶⁶ A felvidéki magyar irodalom legjelesebbjei publikáltak benne, az éppen Ignotus érkezésekor indított Vasárnapi Mellékleten kívül a napilapban folyamatosan jelen volt az irodalom. Fábry Zoltán, Komlós Aladár, Márai Sándor, Mécs László, Lányi Menyhért, Simon Menyhért, Palotai Boris, Darkó István, Vécsey Zoltán voltak többek között rendszeres szerzői a húszas években.⁶⁷

Ebbe a kassai szerkesztőségbe szegődött el 1923 januárjában Ignotus. Itt ugyan nem hirdette érkezését újságcikk, azonban nem sokkal azután, hogy megérkezett az ótátrafüredi szállodába, elolvashatta a vele készített interjút a *Kassai Napló* karácsonyi számában, amelyikben még a *Keleti Újság* főszerkesztőjeként nyilatkozott erdélyi terveiről, a kisebbségi magyarság feladatairól, és arról is, hogy támadják őt; „[e]zeket a nekem rohanásokat természetesen nem veszem komolyan, de számot kell velük vetnem, mert rajtam keresztül, a magyarok egymás közötti küzdelmét meg nem értő románoknak alkalmat adtak arra, hogy a Keleti Újság megértő,

⁶² Gyüre Lajos: *Kassai Napló 1918–1929*. Madách, 1986. 74.

⁶³ Uo. 10.

⁶⁴ Uo. 10.

⁶⁵ Uo. 11.

⁶⁶ Uo. 15.

⁶⁷ Uo. 16–17.

nehéz munkáját támadhassák és megzavarhassák”.⁶⁸ Ignotus jól érezte, a botrány a kisebbségi magyarság életét tette nehezebbé. Az interjú olvasásakor az ótátrafüredi szállodában a keserű tanulságokat is levonhatta magának.

Ignotus élethelyezetei gyorsan változtak. Erdélyi és felvidéki érkezése idején is egészen más pozícióba került, mire a róla szóló bemutató cikkek megjelentek a *Képes Újságban*, illetve a *Kassai Naplóban*. Kassai megbízása nem volt annyira izgalmas kihívás, amennyire a kolozsvári annak tűnt, valószínűleg főként a megélhetés kényszere vitte rá az elfogadására. Kassáról való távozása sem volt olyan drámai, mint a kolozsvári kiebrudalás. Ignotus 1923 október közepéig maradt Kassán, amikor újra Róbert Jenő adott számára mentőövet, Bécsben egy újonnan nyitott színház igazgatójának nevezte őt ki. Ráadásul a laptól sem szakadt el drasztikusan, távozása után is szerzőjük maradt, utolsó írása 1926. augusztus 29-én jelent meg a felvidéki újságban.⁶⁹ Bécs ezután sokáig Ignotus otthona lett, s az Anschluss után hagyta el Ausztriát. Ekkor egy rövid magyarországi epizód után Londonba költözött, ahonnan a német bombázások miatt kelt át az óceánon, és 1941-től 1948-ig New Yorkban húzta meg magát. Innen tulajdonképpen már meghalni érkezett vissza Budapestre. Kassa után Bécs állandóságot és ezzel viszonylagos nyugalmat hozott számára.

Az 1923-as kassai hónapok történéseiről kevés ismerettel rendelkezünk. Jelentős esemény volt, Ignotus számára mindenképpen, Ferenczi Sándor Kassán tett látogatása. Ignotus külön cikkben vezette fel barátját, akit generációjuk egyik legjelentősebb alakjaként mutatott be az olvasóközönségnek.⁷⁰ Cikkeiből tudjuk meg, hogy márciusban Berlinben járt,⁷¹ visszaérkezése után a német helyzetről és a berlini színházi élet aktualitásairól publikált cikksorozatot. Júliusban a kevés számú Ignotus-szöveg jelzi, a vakáció biztosan nem maradt el ebben az évben sem, októberben pedig már a szerkesztőség tudatta az olvasókkal, hogy Ignotus elhagyta Kassát.

Arról sincs sok információnk, hogy miképpen érezte magát Kassán. Létezik azonban egy dátum nélküli levél a PIM kéziratárában, címzettje Szepessi Miksa,⁷² és választ tartalmaz a Kassára való esetleges visszatérés kérdésére. Ignotus határozottan elutasítja a lehetőséget. Azt írja, úgy van ő Kassával, mint a kutya a portáival, ahol egyszer már kikapott. „[M]ásfél esztendőn át egy mukk visszhangjukat nem hallottam, úgyhogy néha, kísérteties egyedülvalóságomban karon kellett csípnem magamat, hogy megvagyok-e még? Azaz, hogy: mégis. Kassán történt meg velem, ami sem azelőtt, sem azóta, hogy egy asszonyosság kimondta rólam, hogy rossz és unalmas író vagyok. [...] S fülembé cseng még egy baráti figyelmeztetés.”

⁶⁸ Kázmér Ernő: Ignotus – Kolozsváron. *Kassai Napló*, 1922. december 24. 25–26.

⁶⁹ Gyüre, 1986. 216.

⁷⁰ Ignotus: Ferenczi Sándor elé. *Kassai Napló*, 1923. február 2. 1.

⁷¹ Ignotus: A német helyzet. *Kassai Napló*, 1923. március 8. 1.

⁷² PIM, V. 4325/98/9.

tetés is, egy idősebb félíró társamé, hogy ne igen írogassam nevemet cikkeim fölé, mivelhogy én csak afféle bujdosó vagyok, a politikát pedig mindenesetre hagyjam, és, ha már muszáj írnom: írjak inkább szépirodalmat. [...] [S] ha elnézek Kassára – remélem, mielőbb [...] – csak személyemben nézek el, ahogy kellettem, de nem tollal, ahogy nem kellettem.”⁷³ A kassai tartózkodás időtartama megnőtt emlékezetében, a másfél év a valóságban csupán háromnegyed volt. Ugyanakkor beszédek az emlékei: a visszhang hiányától egészen a negatív kritikáig tartott az olvasóközönség reakciója. Különösen fájdalmas volt az íróféle ember „baráti” figyelmeztetése, aki bizonytalan helyzetére hivatkozva intette önmérsékletre Ignotust. Ezekből az érzéseiből ítélve a kassai munka barátságtalan, közömbös vagy éppen elutasító reakciók és viszonyok között zajlott. Ignotus amint tudott, továbbállt Kassáról, ahol nem értékelték őt újságíróként és szépíróként sem, ahol nem vette őt körül pezsgő kulturális és irodalmi élet.

Kassai írásai

Ignotus – ahogy erről már fentebb esett szó – a *Kassai Naplónak* a város elhagyása után is szerzője maradt, még 1926-ban is jelentek meg írásai a lapban. Ennek a tanulmánynak a kutatási anyagába azonban csak az 1923 október közepéig megjelent cikkek tartoznak. A lap szerkesztőségében Ignotus más pozíciót foglalt el, mint Kolozsváron. Ennek megfelelően jóval több szövege született abban a háromnegyed évben, amíg ott dolgozott. Ráadásul egy időben Szepessi Miksa helyett is neki kellett cikkeket írnia, mivel utóbbinak nem volt állampolgársága, és emiatt egy ideig Bécsben tartózkodott.⁷⁴ Ignotus témái nem változtak Kassán sem, itt is a politika, közgazdaságtan, irodalom, esztétika, művészetek és a nők témaköreibe sorolhatók a szövegei, bár az arányok talán mások. Mindenképpen több politikai tárgyú cikket írt ekkor, ezeknek döntő többsége világpolitikai témájú: tárgyuk ezen belül is feltűnően Németország. Ezt csak részben magyarázzák Ignotus német kötődései: hogy élt ott, hogy otthonosan mozgott a német kultúrában és politikában, anyanyelvi szinten tudott németül, valamint hogy februárban odautazott, és visszatérve tulajdonképpen első kézből adott hírt az ottani eseményekről. Ezt a túlsúlyt az aktuális események okozták. 1923 elején vonult be a francia hadsereg a Ruhr-vidékre, hogy a háborús jóvátétel megfizetését kikényszerítse – ez a fordulat, ami különben Franciaország számára kudarcral végződött, egész Európa figyelmét ráirányította a háborús vesztes Németországra. Ignotus cikkeiben részletesen bemutatta, miképpen reagált a német társadalom és politika erre a krízisre. Következtetése: az alapvetően úri attitűddel rendelkező német nép most értette meg, hogy a világtörténelem

⁷³ Uo.

⁷⁴ Lengyel, 2020. 426.

legnagyobb háborúját veszítette el. Majd arról ír, nagy formátumú történelmi figuráknak kell felbukkaniuk ebben a helyzetben, a népek ugyanis erős vezetőkre vágnak, akiket követhetnek. Egy jó publicista korának ideáit, gondolatait, szükségleteit kell hogy megszólaltassa – Ignotus pedig jó publicista volt.

Több írásában foglalkozott Mussolinivel és az olasz fasizmussal. Az új politikai mozgalom felbukkanását a polgárság és a munkásság gyengeségével magyarázta, és semmi jót nem várt tőle. Kassán is folytatta publicisztikai harcát a bolsevizmus ellen: erősen kritikus hangnemben írt a Lenin vezette orosz kísérletről és külön a bolsevizmus történelmi tévedéseiről.⁷⁵ Több írásában összevetette a bolsevizmust a fasizmussal, és azt a közös pontot találta bennük, hogy ezeknek a politikai irányoknak az előretörésében, sőt, hatalomra jutásában a gyenge polgárságnak volt kulcsszerepe. Ahol pedig a bolsevikok hatalomra jutottak, ott a demokrácia és a szabadság elveszett.⁷⁶ Következtetése: „[é]n nem rajongok sem grófokért, sem marsallokért, sem hercegekért. De ha csak az a választásom marad, hogy ők parancsoljanak-é nekem vagy a viceházmester: föltétlenül őket választom. Mert az a tapasztalatom, hogy az ő legantiszociálisabb uralmuk is még mindig szociálisabb, és nemcsak polgár, de paraszt és munkás számára is még mindig emberibb, mint a viceházmesternek legszociálisabb uralma”.⁷⁷ Külön cikket szentelt Lukács György egyik nyilatkozatának – írásában rendkívül szellemesen vezeti fel az ekkor már kommunista filozófus gondolatmenetének belső ellentmondását, közben természetesen a proletárdiktatúra is megkapta tőle (újra) a magáét.⁷⁸ Lukács ugyanis azt nyilatkozta 1923 elején, hogy az elkövetkezendő szocialista forradalom hosszú és kemény lesz, a végén pedig Európa szükségképpen szellemi sivataggá változik. Ignotus – aki a cikk bevezetőjében Lukácsot egyfelől rendkívül művelt fiatalembernek nevezi, ám olyannak, aki a való élettel csak akkor találkozott, amikor társai elvitték mulatni az érettségi vizsga után – igencsak megörült a fent vázolt jóslatnak, és feltette a kérdést, hogy vajon miért szeretné ezt a szocialista forradalmat annyira Lukács, ha annak eredményeképpen szellemi sivatag fogja őt körülvenni. A bolsevizmust kritizáló cikkeiért természetesen Kassán ugyanúgy, ahogy Kolozsváron is el kellett viselnie a helyi baloldali sajtó támadásait.⁷⁹

Irodalmi és művészeti témájú cikkeiből egyrészt az látszik, Ignotust ebben az időszakban a műalkotások filozófiai mélységének és esztétikai értékének az összefüggései izgatták, ebből a szempontból gondolkodott el Goethe, Tolsztoj

⁷⁵ Ignotus: Bolsevizmus és fasizmus. *Kassai Napló*, 1923. május 1., 1. és Ignotus: Mégegyszer: bolsevizmus és fasizmus. *Kassai Napló*, 1923. május 9., 1–2.

⁷⁶ Ignotus: Május elsejére. *Kassai Napló*, 1923. május 1., 1.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Ignotus: A szociális forradalom. *Kassai Napló*, 1923. március 17. 1.

⁷⁹ Gyüre, 1986.

életművén, de Babits és Ady költészetéhez is innen közelített.⁸⁰ Ajánlót írt Móricz Zsigmond akkor megjelent *Tündérbkert* című regényéről.⁸¹ Többször közölt cikket színházi előadásokról, magáról a színházi intézményrendszer működéséről, de voltak képzőművészeti tárgyú cikkei is. Kiemelkedik e témakörben az Ady Endre jelentőségéről írott szövege.⁸² *A múlthatatlan Ady* című cikk a költő halálának negyedik évfordulójára született. Ignotus az Adyval való utolsó találkozásának emlékét idézte fel a szöveg első részében, majd keserűen megállapította, hogy 1918 őszének reményeiből mára egyedül Ady maradt, minden más szertefoszlott, a magyarság hat különböző országba szakadt – ami összetartja a nemzetet, az a magyar szó. Ady azért marad, azért múlthatatlan, mert ő az, „ki át van itatva mindig igaz, mindig megújulandó, mert nem korbelti műveltségéből, hanem a mindenség megérezéséből fakadt intellektualitással. [...] S mivel úgy fordult, hogy nemzete számára már csak a szavak, az értelmek, a mindenség kikötőhelyei a találkozóhelyek? Úgy lesz ő, bármily idegenek ma még akár hangjától, akár fokától, akár kifejezésétől, akár erkölcsétől akár politikájától a legtöbb magyarok, mégis nemzeti költője az ő népének, akárcsak a mélységes Dante lett a szétválasztott latinságnak”. Ignotus tehát nemcsak az induló költő művészetének értékét és jelentőségét értette meg elsők között, hanem az Ady-költészet befogadásának új fordulatát is az elsők között érzékelte.

Több cikke szólt a tőke gazdasági és társadalmi szerepéről, és Kassán is jelentette meg a nők társadalmi szerepével foglalkozó publicisztikai írásokat. Írt a német szocialista nőkről, akik külön nőparlamentet hívtak össze, ami nagyon nem tetszett Ignotusnak.⁸³ Szerinte ez nem demokratikus megkülönböztetés, ő azt tartotta helyesnek, ha a nő nem mint nő, hanem mint ember kerül be a politikába. Más szempontú az az írása, amiben a kassai vásári sokaság összetételét mérte fel, és igencsak kedvtelve állapította meg, hogy a kassai lányok izléseesebbek és gazdagabbak, mint a krakkóiak.⁸⁴ Azon kevés szövegének egyike ez, melyben a helyi életéről van szó. Ez a téma csupán egy-egy hangulati motívum erejéig kerül szóba Ignotus más, itt született írásaiban. Áldori Károly fiatal újságíró nekrológiájában például ezt olvashatjuk: „[a] Felvidéki szél, mely még a kurucnótákból maradt itt Kassán, sivitva tolt bennünket vissza”,⁸⁵ de viszonya Kassához érezhetően mindvégig az idegené, a kívülállóé.

⁸⁰ Ignotus: Goethe és Tolsztoj. *Kassai Napló*, 1923. június 10., 9. *Firenzei haláltánc*, *Kassai Napló*, 1923. március 10. 5. és *A múlthatatlan Ady*. *Kassai Napló*, 1923. január 28. 13.

⁸¹ Ignotus: *Tündérbkert*. *Kassai Napló* 1923. március 18. 10.

⁸² Ignotus: *A múlthatatlan Ady*. *Kassai Napló*, 1923. január 28., 13.

⁸³ Ignotus: *Nőparlament*. *Kassai Napló*, 1923. május 24., 1.

⁸⁴ Ignotus: *Hetivásár*. *Kassai Napló*, 1923. május 2. 10.

⁸⁵ Ignotus: *Áldori Károly halálára*. *Kassai Napló* 1923. április 17. 3.

Tristia – Összegzés

Még 1921-ben írt Ignotus egy cikket németül, *Tristia* címen: ennek magyar fordítása szerepel 1922-es, Bécsben kiadott kötetében, mely válogatást tartalmaz 1913 és 1921 közötti szövegeiből.⁸⁶ „Kesergésének” tárgya 1921-ben természetesen a történelmi Magyarország széthullása volt. Azzal indította gondolatmenetét, hogy Magyarország feldarabolása a magyar írónak a legnagyobb veszteség, ugyanis azok „[a] részek, mik a veszített háború után Magyarország testéről levétettek, s a szomszéd országokhoz függesztettek, legfőbb tanyái voltak az addigi magyar műveltségnek. Kivált az irodalminak. Budapest, a nagyváros, nekilendítette ugyan a modernséget, ám ez új irodalom igazi közönsége a vidéki városok voltak”.⁸⁷ Ennek oka szerinte, hogy a vidéki ember naprakész akar lenni a kultúrában, irodalomban, lelkesen olvas tehát minden új művet, folyóiratot. Az írás azután számot vet a jövővel. A maradék Magyarországon az irodalom helyzete átalakul, mivel az ország jellege alapvetően változott meg, hiszen elszakították tőle az igazi városokat, a falu népe pedig nem fogyasztja a magaskultúra termékeit. A feladat tehát adott: új olvasógenerációkat kell kinevelni. Azután az elszakított területek jövőbeli lehetőségeire tér át – úgy véli, hogy azoknak szükségszerűen saját kultúráját és irodalmát kell csinálniuk, ami azonban nyilvánvalóan más lesz, mint a korábbi, Budapesten koncentrálódott irodalom. Óhatatlanul egyfajta decentralizálódás, széttartó fejlődés fog bekövetkezni. Sok összefüggést látott tisztán Ignotus, jóslatai egy része valóban bekövetkezett. Ezenfelül azonban a fenti idézet ahhoz is egyfajta kulcsként szolgál, hogy megértsük Ignotusnak 1922–1923-as kolozsvári és kassai epizódját. Kiinduló álláspontját több korabeli szövegében is felidézte: érezhetően ő maga is fontos megállapításnak tartotta.⁸⁸ Ezek szerint, amikor Ignotus 1922 nyarán beállt a *Keleti Újság* kis, kétszobás redakciójába dolgozni, akkor úgy vélte, Erdély városaiban él az ő igazi olvasóközönsége, és ezért természetesen vállalható feladat számára, hogy nekik írjon.

Ha összevetjük Ignotus kolozsvári helyzetét, a közeget, ahol dolgoznia kellett, és a szerepet, aminek a felépítését megkezdte 1922 őszén, láthatóvá válik egyfajta párhuzam a háború utáni kolozsvári és a század eleji budapesti Ignotus között. Itt ugyanúgy egy kisebbség nevében kellett megszólalnia újságíróként, vezetnie nemcsak egy szerkesztőséget, a kisebbségi magyar irodalom életét is, és megszervezni egy új intézményrendszert. Amennyit a rövid, mindössze négy hónapnyi idő alatt el lehetett végezni ebből a nyilvánvalóan hosszú távú munkából, azt megtette – írásaiban téma volt az erdélyi irodalom helyzete, felvetette egy irodalmi könyvkiadó alapításának a szükségét, kereste és közölte az erdélyi írók műveit a *Keleti Újság*ban, foglalkozott a magyar színház nehézségeivel, a magyar ipar felelősségével, kapcsolatokat épített

⁸⁶ Ignotus: *Tristia. Olvasás közben. Új folyam.* Wien: Verlag Julius Fischer, 1922. 123–126.

⁸⁷ Ignotus, 1922. 123.

⁸⁸ Például az Octavian Gogával készült interjúját tartalmazó cikkében.

a román kultúra és politika képviselőivel is. Ignóus tehát intézményépítő rutinnal és felelősséggel látott hozzá új pozíciójának felépítéséhez Erdélyben.

A koronázási cikke körüli botrány azonban megmutatta, hogy az a kombattáns szerepfelfogás, ami korábban, Budapesten, a feltörekvő új magyar irodalom élén épp szükségesnek bizonyult, az a kisebbségi helyzetben lévő erdélyi irodalom életében, a húszas évek eleji Romániában már nem volt működőképes – Ignóusnak távoznia kellett Erdélyből. Ugyan egy évvel később, 1923 telén megszüntették a kitiltást, de ekkor ő már nem tért vissza Kolozsvárra.

Arról, hogy miért éppen Kassán folytatta, már volt szó, ahogy arról is, hogyan érezte ott magát. Leveléből úgy tűnt, Kassán leginkább intellektuális magányban élt, a Felvidéken tehát nem tudott hasonló szerepben fellépni, mint Erdélyben. Talán nem is akart. Amikor megérkezett, tudjuk, még bízott abban, hogy visszatérhet Kolozsvárra. Első cikke a *Kassai Napló*ban némileg csapong a témák között, beszél a zsidó asszimilációról, a hazájukból elüldözött angol költők sanyarú sorsáról, hogy azután rátérjen voltaképpen témájára, a Petőfi-centenáriumra.⁸⁹ Ám végül ez is csak ürügy lett, a szöveg ugyanis Ignóus saját helyzetére reflektált, arra, miért nem térhet haza Magyarországra. Azt írja, hogy abban az országban, ahol az igazi forradalmár, Petőfi évfordulóján épp e forradalmiságot tagadják meg a költőtől, ott neki nincs helye, ott neki nincsen közönsége. 1923 elején úgy látta, hogy Kassán inkább fogják őt érteni, mint Magyarországon.

Ignóus az induló *Nyugat* idején az új irodalmi mozgalom vezérének tartották a résztvevők. Azzal, hogy 1918-ban elhagyta Magyarországot, ezt a vezérszerepet elvesztette. Az 1922-es kolozsvári epizód ennek a szerepnek egy új változatát szerette volna újraépíteni, mint láttuk, sikertelenül. Azzal, hogy nem térhetett vissza Kolozsvárra, és hogy Kassán sem volt lehetősége hasonló feladatok vállalására, eldőlt, a világháború utáni helyzetben Ignóus irodalmi vezérségének vége szakadt. A két háború közötti Ignóus helyzetét Németh Andor fogalmazta meg az 1922-es *Olvásás közben* című kötetről írott kritikájában: „megbámulandó és megsüvegezendő az a talpraesett okosság, amellyel Ignóus fegyvertára felett rendelkezik, oly úri egyszerűséggel, amit csak az élet igazi arisztokratái tudnak. De az okossága veszedelmes, meddő és paradox, mert ez az okosság végtelenül magányos és szubjektív”.⁹⁰ Ignóus, a *Nyugat* alapítója és főszerkesztője, a modern irodalom vezére, a nagy tekintélyű kritikus és kanonizátor, a világháború után magányos és okos újságíró tudott csupán lenni. Ám az ok nem intellektuális képességeiből következik, ahogy azt Németh írta, hanem a politikai környezet megváltozása hozta magával az irodalom intézményrendszerének és a nyilvánosságnak az átalakulását is, az új viszonyok között pedig Ignóus vezérsége már nem tudott működni – ahogy ezt a két kisebbségi városban lezajlott kalandjai is mutatták.

⁸⁹ Ignóus: Mit szólna Tisza István. *Kassai Napló*, 1923. január 6. 1.

⁹⁰ Németh Andor: *Ignóus: Olvásás közben*. In: uő: *A szélén behajtvá*. S. a. r. Réz Pál. Budapest: Magvető, 1973. 142.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ignotus írásai a *Keleti Újság*ban:

- Ignotus: A bécsi vita. *Keleti Újság*, 1922. augusztus 17. 1–2.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. augusztus 20. 3.
- Ignotus: Polgári szociálizmus. (Még egyszer a bécsi vita.) *Keleti Újság*, 1922. augusztus 22. 1–2.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. augusztus 24. 3.
- Ignotus: Juhász Gyula meghalt. *Keleti Újság*, 1922. augusztus 31. 6.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 3. 4.
- Ignotus: Kultúrtöbbség. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 8. 8.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 10. 4.
- Ignotus: A magyar úr. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 13. 8.
- Ignotus: Politika és nagyipar. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 17. 1.
- Ignotus: Pofon a bolsevizmusnak. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 20. 1–2.
- Ignotus: Beszélgetés Goga Oktáviánnal. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 24. 1–3.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 28. 4.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. szeptember 30. 4.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. október 4. 1.
- Ignotus: Vilmos emlékszik. *Keleti Újság*, 1922. október 8. 2–3.
- Ignotus: Kísértetjárás. *Keleti Újság*, 1922. október 8. 4.
- Ignotus: Emlék. *Keleti Újság*, 1922. október 15. 4.
- Ignotus: Tyúkketrec. *Keleti Újság*, 1922. október 17. 7.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. október 22. 4.
- Ignotus: Harden. *Keleti Újság*, 1922. október 22. 7.
- Ignotus: Könyvkiadás Erdélyben. *Keleti Újság*, 1922. október 24. 7.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. október 29. 5.
- Ignotus: Hírek. *Keleti Újság*, 1922. november 8. 5.
- Ignotus: Mellesleg: a tőkéről. *Keleti Újság*, 1922. november 12. 2–3.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. november 19. 4.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. november 26. 5.
- Ignotus: Mellesleg. *Keleti Újság*, 1922. december 15. 1.
- Ignotus: Weiss Manfréd. *Keleti Újság*, 1923. január 1. 5.

Ignotus írásai a *Kassai Napló*ban:

- Ignotus: Mit szólna hozzá Tisza István. *Kassai Napló*, 1923. január 6. 1.
- Ignotus: Magistra vitae. *Kassai Napló*, 1923. január 18. 1.
- Ignotus: A német tragédia. *Kassai Napló*, 1923. január 25. 1.

- Ignotus: A múlhatatlan Ady. *Kassai Napló*, 1923. január 28. 13.
- Ignotus: Ferenczi Sándor elé. *Kassai Napló*, 1923. február 2. 1.
- Ignotus: Demokrácia. *Kassai Napló*, 1923. február 4. 1.
- Ignotus: A német helyzet. *Kassai Napló*, 1923. március 8. 1.
- Ignotus: A német helyzet II. *Kassai Napló*, 1923. március 10. 1.
- Ignotus: A firenzei haláltánc. A herceg szerelmes. *Kassai Napló*, 1923. március 10. 5.
- Ignotus: Berliini színház. *Kassai Napló*, 1923. március 11. 9.
- Ignotus: A német helyzet. *Kassai Napló*, 1923. március 13. 1.
- Ignotus: A hős németek. *Kassai Napló*, 1923. március 15. 1.
- Ignotus: A szociális forradalom. *Kassai Napló*, 1923. március 17. 1.
- Ignotus: Tündéerkert. MórícZ Zsigmond történeti regénye. *Kassai Napló*, 1923. március 18. 10.
- Ignotus: Széljegyzetek. *Kassai Napló*, 1923. március 20. 2–3.
- Ignotus: Bankalkony. *Kassai Napló*, 1923. március 28. 1.
- Ignotus: Húsvétra. *Kassai Napló*, 1923. április 1. 1.
- Ignotus: A nyugati csillag. *Kassai Napló*, 1923. április 5. 3.
- Ignotus: Iskola és élet. *Kassai Napló*, 1923. április 6. 1.
- Ignotus: Berliini színházak. *Kassai Napló*, 1923. április 8. 3.
- Ignotus: Áldori Károly halálára. *Kassai Napló*, 1923. április 17. 1.
- Ignotus: Irányok és kígyóvonalak. *Kassai Napló*, 1923. április 18. 5.
- Ignotus: Civilkurázs. *Kassai Napló*, 1923. április 19. 1.
- Ignotus: Pilóta nélkül. *Kassai Napló*, 1923. április 21. 3.
- Ignotus: Trauga Dei. *Kassai Napló*, 1923. április 25. 1.
- Ignotus: „Magánügy”. *Kassai Napló*, 1923. április 29. 1.
- Ignotus: Május elsejére. *Kassai Napló*, 1923. május 1. 1.
- Ignotus: Bolsevizmus, fasizmus. *Kassai Napló*, 1923. május 5. 1.
- Ignotus: Még egyszer: bolsevizmus, fasizmus. *Kassai Napló*, 1923. május 9. 1–2.
- Ignotus: Hetivásár. *Kassai Napló*, 1923. május 10. 2.
- Ignotus: A Krupp úr tizenöt esztendeje. *Kassai Napló*, 1923. május 12. 1.
- Ignotus: Lenni vagy nem lenni. *Kassai Napló*, 1923. május 13. 1.
- Ignotus: Bolsevizmus, fasizmus. *Kassai Napló*, 1923. május 15. 1.
- Ignotus: Ricarda Huch. *Kassai Napló*, 1923. május 20. 2–3.
- Ignotus: Nőparlament. *Kassai Napló*, 1923. május 24. 1.
- Ignotus: Eötvös Károly. *Kassai Napló*, 1923. május 27. 9.
- Ignotus: Az új fogalom. *Kassai Napló*, 1923. május 30. 1.
- Ignotus: Demokrácia és liberalizmus. *Kassai Napló*, 1923. június 3. 1–2.
- Ignotus: Párt és ország. *Kassai Napló*, 1923. június 8. 1.
- Ignotus: Kassai képkiallítás a Múzeumban. *Kassai Napló*, 1923. június 10. 2–3.
- Ignotus: Goethe és TolsztoJ. *Kassai Napló*, 1923. június 10. 9.
- Ignotus: Pierre Lotti meghalt. *Kassai Napló*, 1923. június 13. 5.
- Ignotus: Őszinte öröm és automobil. *Kassai Napló*, 1923. június 14. 1.

- Ignotus: Meggyőződés. *Kassai Napló*, 1923. június 22. 4.
- Ignotus: Tanárok és tanárok. *Kassai Napló*, 1923. június 24. 9.
- Ignotus: Gazdasági közeledés. *Kassai Napló*, 1923. június 26. 1.
- Ignotus: Pascal. *Kassai Napló*, 1923. június 27. 5.
- Ignotus: Ça ira. *Kassai Napló*, 1923. július 2. 1.
- Ignotus: Irodalmi nevelés. *Kassai Napló*, 1923. július 4. 9.
- Ignotus: Festő ecsetje. *Kassai Napló*, 1923. július 5. 2–3.
- Ignotus: A Nyugat Osváth-számából. *Kassai Napló*, 1923. július 11. 2–3.
- Ignotus: Ehrhardt kapitány és az ő princesse. *Kassai Napló*, 1923. július 28. 2.
- Ignotus: Rianás a jégen. *Kassai Napló*, 1923. augusztus 5. 2.
- Ignotus: Vacsorák Jókaiival. *Kassai Napló*, 1923. augusztus 12. 2.
- Ignotus: A Stresemann-kísérlet. *Kassai Napló*, 1923. augusztus 18. 1.
- Ignotus: Újságok és újságírók. *Kassai Napló*, 1923. augusztus 20. 2.
- Ignotus: A háborús fasció. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 2. 1.
- Ignotus: Vérmérséklet. Vagyis: régi és új tudomány. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 2. 1.
- Ignotus: Székács Béla meghalt. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 8. 2.
- Ignotus: Messziről jött ember. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 20. 3.
- Ignotus: Rákosi Viktor. *Kassai Napló*, 1923. szeptember 24. 2–3.
- Ignotus: Diktatúra. *Kassai Napló*, 1923. október 6. 1.
- Ignotus: Gimnazista-gyűlés. *Kassai Napló*, 1923. október 22. 2.

Egyéb

- Angyalosi Gergely: *Ignotus-tanulmányok. Közéltetések az „impresszionista” kritika problémájához*. Budapest: Universitas Kiadó, 2007.
- Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890–1940*. Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, é. n.
- Gyüre Lajos: *Kassai Napló 1918–1929*. Bratislava: Madách, 1986.
- Ignotus: *Discite. Napkelet*, 1922/14–15. 1–2.
- Ignotus: Erdélyi lexikon. *Nyugat*, 1929/21.
- Kacsó Sándor: *Virág alatt, iszap fölött*. Bukarest: Kriterion, 1971.
- Kázmér Ernő: Ignotus Kolozsváron. Új korszak az erdélyi magyar irodalomban. *Kassai Napló*, 1922. december 24. 25–26.
- Lengyel András: *Ignotus Hugó tanulmányok*. Budapest: Múlt és Jövő, 2020.
- Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Csíkszereda: Pallás-Akadémia, 2004.
- Mózes Huba: *Sajtó, kritika, irodalom*. Bukarest: Kriterion, 1983.
- Németh Andor: *Ignotus: Olvasás közben*. In uő: *A szélén behajtvá*. S. a. r. Réz Pál. Budapest: Magvető, 1973. 141–143.
- n. n. Akinek nincs helye Romániában. *Keleti Újság*, 1922. december 24. 5.

- n. n. A száműzött Ignotus. *Keleti Újság*, 1922. december 22. 1–2.
- n. n. Az antiszemita Ignotus. *Keleti Újság*, 1922. december 24., 6.
- n. n.: Az Intratireának. *Keleti Újság*, 1922. november 21. 1.
- n. n.: Ignotus Kolozsváron. *Képes Újság*, 1922. augusztus 22. 10.
- n. n. Ignotusról írnak Bukarestben. *Keleti Újság*, 1922. december 23. 1.
- n. n. Ignotus ügye a román politika előterében. *Keleti Újság*, 1922. december 28. 4.
- n. n.: Inkább tót szolgáló. *Ellenzék*, 1922. október 27. 3.
- n. n.: Székelyföld magyarsága a Magyar Pártban. *Ellenzék*, 1922. november 2. 2.
- n. n.: Várjuk a reggelt. *Keleti Újság*, 1922. december 23. 5.
- Vezér Erzsébet: Ignotus levelezéséből. *Kritika*, 1983/11. 21–26.